

денний термін. Тобто тепер частина контрагентів погасить заборгованість у 40-а денний термін, а інша частина у 10-ти денний. Оскільки ми знаходимося в умовах невизначеності, припустимо, що 50% контрагентів, що погасили заборгованість у 30-ти денний термін тепер будуть погашати заборгованість у 40-а денний термін, а інші 50% - у 10-ти денний термін. Тобто тепер 91,01% дебіторської заборгованості буде погашатися у 25-ти денний термін: $0,5 * 40 + 0,5 * 10 = 25$ днів.

Таблиця 1

Структура дебіторської заборгованості за терміном погашення у середньому за 2012-2014 роки

Термін погашення дебіторської заборгованості, днів	30	90	180	360
Відсоток дебіторської заборгованості, погашеної в даний термін, %	91,01	4,29	4,04	0,66

Тоді новий середній термін погашення дебіторської заборгованості з врахуванням того, що 8,99% дебіторської заборгованості є простроченою, складе 36,26 днів. Це призведе до зменшення вартості дебіторської заборгованості та коштів, вкладених в неї та за оцінками експертів збільшення терміну погашення дебіторської заборгованості призведе до збільшення обсягу реалізації на 10%, що складе $596\,359,00 * 1,1 = 655\,994,90$ тис. грн.

2) ввести знижку за погашення заборгованості у 10-ти денний термін. Розмір знижки повинен бути більшим, ніж підприємства економлять на використанні капіталу, використовуючи весь 40-а денний термін кредиторської заборгованості. Оскільки середній відсоток по короткостроковим кредитам банків складає 20%, то використання кредитних ресурсів за 30-ти денний термін обійдеться в: $20\% * (40 - 10) / 360 = 1,67\%$. Отже знижка повинна бути більше ніж 1,67%. Оберемо її в розмірі 1,7%. За умови того, що знижкою скористаються половина контрагентів, які сплачують заборгованість без затримок та за нових обсягів реалізації, розмір знижки складе: $655\,994,90 * 0,9101 * 0,5 * 0,017 = 5\,074,72$ тис. грн.

3) продовжувати існуючу кредитну політику у відношенні перевірки контрагентів на платоспроможність.

4) обрати більш строгую політику інкасації дебіторської заборгованості.

Розрахувавши ефект від впровадження нової кредитної політики та визначивши вартість використання оборотного капіталу, вкладеного в дебіторську заборгованість, за умови, що середній банківський відсоток за користування короткострокового кредиту для підприємства складає 17,63% отримали результат від впровадження нової кредитної політики. В результаті чого, очікується збільшення, скоректованого на вартість використання оборотного капіталу валового прибутку на 4 959,52 тис. грн. та відносно вивільнення оборотних коштів у розмірі 5 901,75 тис. грн.

За допомогою механізму знижок підприємство може максимізувати прибуток від продажів, збільшити грошові надходження, поширити свою частку ринку, підвищити оборотність дебіторської заборгованості та поліпшити показники ліквідності. При цьому менеджери підприємства повинні пам'ятати, що визначення розміру знижки – завжди пошук компромісу між додатковими вигодами і втратами від зниження ціни.

Короткостроковими заходами зі збільшення потоку грошових коштів є: продаж або здача в оренду необоротних активів, поширення асортименту продукції, реструктуризація дебіторської заборгованості, використання часткової передоплати, залучення зовнішніх джерел короткострокового фінансування, розробка системи знижок для покупців.

Зменшує відтік грошових коштів: скорочення витрат, відстрочка платежів з зобов'язань, використання програми інвестицій, податкове планування, вексельні розрахунки і взаємозаліки.

Щоб уникнути проблеми дефіцитності грошових потоків у майбутньому, необхідно паралельно розробити заходи щодо збалансованості дефіцитного грошового потоку в довгостроковому періоді.

Довгостроковими заходами збільшення потоку грошових коштів є: довгострокова емісія акцій і облігацій, реструктуризація компанії, пошук стратегічних партнерів, або потенційного інвестора, довгострокові контракти, податкове планування.

Висновки та пропозиції. У цілому можна відмітити, що управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, що включаються до кредитної політики підприємства, – один з найважливіших блоків управління грошовим оборотом підприємств в силу їх значної питомої ваги в структурі балансу, а також їх впливу на валові грошові потоки. В рамках кредитної політики підприємства вирішуються завдання, що визначають її роль в управлінні грошовим оборотом на підприємстві: максимізація позитивного грошового потоку; зниження вартості фінансування вкладень оборотних коштів у дебіторську заборгованість і товарні запаси; синхронізація припливів і відтоків грошових коштів; забезпечення ліквідності і платоспроможності підприємства.

В рамках кредитної політики підприємство приймає рішення про те, кому надавати кредит, на який термін і за якими видами продукції. Відповіді на ці питання дозволяє розроблена методика розрахунку й оцінки валового прибутку з урахуванням витрат фінансування вкладень в дебіторську заборгованість і додаткових витрат, пов'язаних зі сплатою податків окремо по кожній групі продукції з урахуванням рейтингової оцінки покупців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Біндасова Ю.Б. Теоретичні аспекти формування системи управління грошовими потоками підприємства / Ю.Б. Біндасова. [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://eprints.kname.edu.ua/410/1/388>
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене наказом № 237 від 08.10.99. [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>
3. Фінансовий аналіз: модульний курс: навч. посібник / [Я.П. Квач, О.М. Терещенко, Г.В. Кошельок, Г.В. Юр'єва]; під ред. О.С. Редькіна. – Ізмаїл: СМІЛ, 2010. – 472 с.
4. Єригіна І.О. Проблема управління дебіторською заборгованістю підприємства та шляхи її вирішення / Єригіна І.О. [Електронний ресурс] – Режим доступу: – <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=15710>
5. Юджин. Енциклопедія фінансового менеджмента / Юджин, Бригхем Ф. РАГС – М.: «Економіка», 2003. – 823 с.

УДК 338.439

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Кравець К.П., к.е.н., асистент кафедри міжнародної економіки Київського національного торговельно-економічного університету (Україна)

Кравець К.П. Визначення рівня концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості України

У статті розглядається основні показники визначення рівня концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості України. Досліджено динаміку кількості підприємств харчової промисловості у 2005-2013 рр. Визначено динаміку обсягів реалізації продукції підприємств харчової промисловості України за основними видами діяльності. Проаналізовано динаміку розподілу часток підприємств харчової промисловості України за індексом концентрації виробництва. Визначено динаміку основних показників рівня концентрації

виробництва на підприємствах харчової промисловості. Згруповано види економічної діяльності підприємств харчової промисловості за рівнем концентрації виробництва на низький, помірний, середній та високий. Проаналізовано рівень концентрації виробництва за основними показниками CR3 (коефіцієнт концентрації виробництва) та ННІ (індекс Герфіндала-Гіршмана). Здійснено групування галузей харчової промисловості України за рівнем конкуренції на низький, помірний та високий. Групування галузей харчової промисловості України за темпами приросту рівня концентрації виробництва на спадаючі, сформовані, зростаючі.

Ключові слова: концентрація виробництва, харчова промисловість, підприємства, CR3, ННІ, види економічної діяльності, конкуренція.

Кравець К.П. Определение концентрации производства на предприятиях пищевой промышленности Украины

В статье рассматриваются основные показатели определения уровня концентрации производства на предприятиях пищевой промышленности Украины. Исследована динамика количества предприятий пищевой промышленности в 2005-2013 гг. Определены динамику объемов реализации продукции предприятий пищевой промышленности Украины по основным видам деятельности. Проанализирована динамика распределения долей предприятий пищевой промышленности Украины по индексу концентрации производства. Определена динамика основных показателей уровня концентрации производства на предприятиях пищевой промышленности. Сгруппированы виды экономической деятельности предприятий пищевой промышленности по уровню концентрации производства на низкий, умеренный, средний и высокий. Проанализирован уровень концентрации производства по основным показателям CR3 (коэффициент концентрации производства) и УНИ (индекс Герфиндала-Гиршмана). Осуществлена группировка отраслей пищевой промышленности Украины по уровню конкуренции низкий, умеренный и высокий. Группировка отраслей пищевой промышленности Украины по темпам прироста уровня концентрации производства на ниспадающие, сформированы, растущие.

Ключевые слова: концентрация производства, пищевая промышленность, предприятия, CR3, ННІ, виды экономической деятельности, конкуренция.

Kravets K. Determining the level of concentration of production in the food industry Ukraine

In the article the key indicators to determine the level of concentration of production in the food industry in Ukraine. The dynamics of the number of the food industry in the 2005-2013 biennium. Dynamics sales food industry Ukraine by business. The dynamic allocation of shares in the food industry concentration index Ukraine for production. Dynamics of basic indicators of concentration of production in the food industry. Grouped economic activities of the food industry in terms of concentration of production at low, moderate, medium and high. The level of concentration of production for the main indicators CR3 (concentration factor of production) and ESI (Hirschman-Herfindahl index). Done grouping food industries Ukraine the level of competition in the low, moderate and high. Grouping food industries Ukraine in terms of growth of production concentration in declining formed, growing.

Keywords: concentration of production, food processing, enterprise, CR3, ННІ, economic activities, competition.

Постановка проблеми. Здатність підприємств досягати успіху в конкурентній боротьбі значною мірою залежить від розробки та реалізації ефективних напрямів концентрації виробництва, які б забезпечили підприємствам доступ до нових технологій, ринків збуту, більш кваліфікованої робочої сили і сприяли швидкому зростанню підприємства, а також концентрації активів у руках найбільш ефективних власників.

В останні роки в Україні активізувалися процеси концентрації виробництва, особливо в галузях, які демонструють стабільне зростання і мають перспективи до підвищення ефективності. Такою галуззю є харчова промисловість, яка протягом 2005-2013 рр. займала перші місця по кількості укладених угод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми концентрації виробництва, а також результати та її наслідки досліджувались на мікро-, макро- та міжнародному рівнях багатьма науковцями такими, як П. Гохан, Г. Хойт, Р. Бурганов, А. Долонц, Н. Дьячков, О. Кислова, В. Лапо, В. Марченко, Т. Мельник, Т. Мостенська, Н. Скопенко та ін. У своїх дослідженнях науковці акцентували увагу на особливостях концентрації виробництва, формах і механізмах її здійснення.

Проте багато питань залишаються дискусійними, особливо що стосується визначення рівня концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості,

Мета наукової статті полягає у визначенні рівня концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості України..

Вирішення проблеми визначення рівня концентрації виробництва має велике значення для ефективного розвитку сучасних підприємств харчової промисловості.

Отже, виникає необхідність дослідження сучасного стану концентраційних процесів на підприємствах харчової промисловості з подальшим встановленням ефективності їх діяльності з урахуванням інтеграційних змін.

Для оцінки стану концентрації підприємств харчової промисловості використаємо підхід на основі показників:

- кількості підприємств, що функціонує за видом економічної діяльності;
- частки підприємств на ринку (показники CR₃, CR₅, CR₇, CR₁₀);
- коефіцієнта Херфіндала-Хіршмана (ННІ).

Потім порівняємо ступені концентрації підприємств харчової промисловості за різними методами та встановимо на якій стадії розвитку кривої консолидації здійснюється концентрація залежно від виду ринку.

Найпростішим показником концентрації виробництва є кількість функціонуючих на ринку підприємств: чим їх менше, тим, відповідно, вище рівень концентрації з точки зору його монополізації [1, с.71; 2, с. 68]. Вважаємо, що даний показник є однією з важливих передумов концентраційних процесів. Однак вказаний показник не відображає важливого для оцінки концентраційних процесів розподілу часток учасників ринку за їх розмірами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості підприємств харчової промисловості у 2005-2013 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість підприємств, од.	8230	8171	7706	6943	7286	6551	6559	5786	5521
Великі та середні підприємства, од.*	2360	2297	2031	1756	1580	1402	1370	1367	1360
Частка у загальній кількості, %	28,7	28,1	26,4	25,3	21,7	21,4	20,9	23,6	24,6
Малі підприємства, од.*	5870	5874	5675	5187	5706	5149	5189	4419	4161
Частка у загальній кількості, %	71,3	71,9	73,6	74,7	78,3	78,6	79,1	76,4	75,4

Примітка: * - за обсягом реалізації підприємства, з 2003 р. по 2011 р. критерій обсягу реалізації продукції підприємствами згідно з Господарським кодексом України ст.63 ч.7, з 2012 р. - ст.55 ГКУ.

Джерело: складено та розраховано за даними [3; 4].

Аналіз даних дозволив виявити тенденцію до зниження кількості підприємств харчової промисловості. Незначне збільшення спостерігалось в 2009 р. (відбулося збільшення на 4,95% проти кількості в 2008 р.). З 2005 р. по 2013 р. загальна кількість підприємств скоротилася на 2709 підприємств (32,9%). Кількість великих та середніх підприємств знизилася на 1000 підприємств (42,37%), малих підприємств – на 1709 підприємств (29,11%).

Незважаючи на те, що кількість малих підприємств значно перевищує кількість великих та середніх підприємств, за обсягами реалізації на великі та середні припадає понад 90% загальної реалізованої продукції (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів реалізації продукції харчової промисловості між підприємствами, 2005-2013 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Загальний обсяг реалізації підприємств харчової промисловості, млрд грн	76,3	85,8	112,8	145,9	161,3	193,1	222,4	254,5	261,8
Обсяг реалізації великими та середніми підприємствами, млрд грн.	72,0	82,3	108,0	137,5	149,0	183,6	209,3	240,2	248,9
Частка в загальному обсязі,%	94,3	95,9	95,7	94,2	92,4	95,1	94,1	94,4	95,1
Обсяг реалізації малими підприємствами, млрд грн.	4,4	3,5	4,9	8,5	12,3	9,5	13,1	14,3	12,8
Частка в загальному обсязі,%	5,7	4,1	4,3	5,8	7,6	4,9	5,9	5,6	4,9

Джерело: розраховано автором за даними [3; 4].

Оскільки обсяг реалізації постійно зростає у 2005-2013 рр. в середньому на 17%, можна припустити, що за ці роки інтенсивно змінювався стан концентрації виробництва. Як на малих, так і на середніх та великих підприємствах вживалися заходи з укрупнення виробництва.

У 2013 р., незважаючи на відносно незначну кількість великих та середніх підприємств (1360 з 5521), їх обсяг реалізації становив 95,1% (248,94 млрд грн) від загального обсягу реалізації продукції харчової промисловості, малих відповідно 4,9% (12,83 млрд грн). Отже, як свідчать дані табл. 1 та табл. 2 на підприємствах харчової промисловості України склалися сприятливі умови для концентрації виробництва на великих підприємствах.

Для дослідження стану концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості розглянемо обсяги реалізації продукції підприємств харчової промисловості за основними видами діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягів реалізації продукції підприємств харчової промисловості України за основними видами діяльності, 2005-2013 рр.

Вид економічної діяльності з виробництва	2005		2010		2011		2012		2013		Темпи приросту ланцюгові, %				
	Обсяг реалізації, млрд грн	Частка в загальному обсязі реалізації, %	Обсяг реалізації, млрд грн	Частка в загальному обсязі реалізації, %	Обсяг реалізації, млрд грн	Частка в загальному обсязі реалізації, %	Обсяг реалізації, млрд грн	Частка в загальному обсязі реалізації, %	Обсяг реалізації, млрд грн	Частка в загальному обсязі реалізації, %	2009	2010	2011	2012	2013
1	10,23	13,4	15,92	8,5	19,47	8,9	25,71	10,1	29,88	11,4	-20,41	0,45	22,29	32,1	16,2
2	0,76	1,0	2,34	1,3	1,97	0,9	2,53	1,0	2,36	0,9	12,6	-2,35	-15,93	28,8	-7,0
3	4,12	5,4	8,44	4,5	11,33	5,2	12,07	4,7	9,58	3,7	19,83	17,4	34,25	6,6	-20,6
4	6,64	8,7	38,99	20,9	43,74	20,1	42,07	16,5	34,28	13,1	27,94	22,68	12,18	-3,8	-18,5
5	16,03	21,0	26,25	14,0	30,27	13,9	29,61	11,6	28,35	10,8	1,38	30,96	15,34	-2,2	-4,3
6	3,74	4,9	7,59	4,1	10,28	4,7	8,18	3,2	6,86	2,6	3,25	-0,27	35,45	-20,4	-16,1
7	1,76	2,3	8,27	4,4	10,00	4,6	8,62	3,4	6,99	2,7	60,34	22,67	20,9	-13,8	-19,0
8	8,24	10,8	31,82	17,0	35,43	16,3	34,67	13,6	33,20	12,7	9,5	9,04	11,36	-2,1	-4,3
9	24,81	32,5	47,39	25,3	55,46	25,4	90,99	35,8	110,28	42,1	15,47	17,05	20,97	64,1	21,2
10	76,33	100	187,0	100	217,9	100	254,46	100	261,77	100	10,51	15,95	16,55	16,8	2,87

Примітка: вид економічної діяльності з виробництва 1 - м'яса та м'ясних продуктів, 2 – риби, ракоподібні і молюски, 3 - фруктів і овочів, 4 – олій та тваринних жирів, 5 - молочних продуктів, 6 - продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, 7 - готових кормів для тварин, 8 – напоїв, 9 - інших харчових продуктів, 10 - харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів всього.

Джерело: розраховано автором за даними [3].

За досліджуваний період 2005-2013 рр. відбулося збільшення обсягу реалізації харчової продукції за всіма видами економічної діяльності. Варто відмітити значне зростання реалізації в 2013 р. м'яса і м'ясних продуктів (16,2%) та інших харчових продуктів (21,2%). Проте обсяг реалізації всіх інших видів економічної діяльності знизився, а саме: перероблення та консервування фруктів і овочів (-20,6%), олій та тваринних жирів (-18,5%), готових кормів для тварин (-19,0%).

є необхідність дослідити коефіцієнт концентрації підприємств харчової промисловості.

Коефіцієнт концентрації n підприємств (CR_n) розраховується за формулою [5, с. 17]:

$$CR_n = \sum_{i=1}^m a_i, \quad (1.1)$$

де a_i - частка на ринку i -го суб'єкта господарювання.

Як свідчить аналіз наукових праць вітчизняних [6] та зарубіжних вчених [7, с.56], коефіцієнт концентрації має широке застосування. Для аналізу концентраційних процесів використовується рівень концентрації трьох (п'яти, семи) найбільших суб'єктів господарювання (CR_3, CR_5, CR_7).

Варто зауважити, що розрахунок коефіцієнта концентрації CR_n не враховує особливостей ринкової структури, а відтак характеризує не всю сукупність підприємств і структуру ринку, а лише позиції найбільших учасників ринку, що знижує точність оцінки. По-друге, коефіцієнт концентрації нівелює розходження й у самому «ядрі» концентрації на ринку, тобто не враховується різниця між тими ринками, де діє одне домінуюче підприємство, і тими, де діють три чи декілька великих підприємств приблизно на паритетних засадах. При розрахунку коефіцієнта концентрації CR_n не враховується частка ринку, що покривається за рахунок імпорту, і розраховується він лише для вітчизняних постачальників, хоча значна частка загального обсягу ринку може покриватися за рахунок імпорту. З тієї ж причини на практиці коефіцієнт концентрації практично не може бути застосовано до оцінки регіональних і місцевих ринкових структур. Проте відносна спрощеність проведення необхідних розрахунків обумовила широке використання цього методу для аналізу рівня концентрації

окремого ринку. Коефіцієнт концентрації CR_n залишається загальноприйнятним індикатором, що характеризує наявність (чи відсутність) у галузі невеликої кількості домінуючих підприємств [8, с.101].

Для визначення часток підприємств харчової промисловості України детально проаналізуємо коефіцієнт концентрації для найбільших 3-х - 200-т підприємств харчової промисловості. Розрахунок зазначених показників здійснювався на базі даних щодо обсягів реалізованої продукції (у вартісному вимірі) підприємствами харчової промисловості (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка розподілу часток підприємств харчової промисловості України за індексом концентрації, 2005-2013 рр.

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Ланцюгові темпи приросту,%					
										2006	2007	2008	2010	2012	2013
CR 3	6,1	7,0	7,3	7,9	9,1	9,4	11,2	11,7	12,6	14,1	5,2	7,4	3,0	4,9	7,8
CR 5	8,5	9,7	11,5	11,6	13,9	14,4	15,3	16,5	17,5	14,7	19,0	0,4	4,0	7,4	6,3
CR 7	11,2	13,4	15,0	14,7	17,5	17,9	18,7	19,9	21,0	20,1	11,9	-1,8	2,1	6,7	5,3
CR 10	13,5	15,9	18,3	18,9	21,6	21,9	22,6	24,2	25,4	18	15,2	3,1	1,4	6,8	4,8
CR 20	19,4	24,7	26,4	28,5	31,2	30,7	32,0	33,8	35,1	27,3	6,9	8,0	-1,6	5,7	4,0
CR 30	23,8	29,4	31,2	33,2	35,9	35,5	36,8	38,6	39,9	23,6	6,2	6,2	-1,0	4,8	3,5
CR 40	27,4	30,8	34,7	36,5	39,6	38,7	40,6	42,2	43,6	12,4	12,8	5,2	-2,3	3,9	3,3
CR 50	30,2	35,7	37,6	39,5	42,6	41,3	43,7	45,1	46,5	18,4	5,4	4,9	-3,1	3,3	3,1
CR 60	34,6	38,1	40,3	42,2	45,4	44,0	46,2	47,7	49,1	10,2	5,7	4,7	-3,1	3,2	2,9
CR 70	37,9	39,8	42,7	44,6	47,9	46,3	48,5	50,0	51,3	4,85	7,3	4,6	-3,3	3,1	2,7
CR 80	40,2	42,6	44,5	46,8	50,1	48,4	50,6	52,3	53,7	5,97	4,6	5,0	-3,4	3,2	2,7
CR 90	42,7	44,9	46,4	48,7	52,1	50,2	52,7	54,2	55,6	5,15	3,4	5,0	-3,6	3,0	2,6
CR 100	42,9	45,7	48,2	50,5	54,0	52,1	54,6	56,2	57,6	6,53	5,4	4,8	-3,5	3,0	2,6
CR 150	48,3	51,4	55,1	61,4	59,6	62,4	62,4	64,9	66,5	6,42	7,1	11,4	4,7	4,0	2,4
CR 200	51,2	56,1	60,3	66,8	65,2	67,7	67,7	70,3	71,8	9,57	7,5	10,7	3,9	3,8	2,2

Примітка: у вибірці враховано результати діяльності усіх підприємств харчової промисловості України у відповідний період. Джерело: розраховано автором за даними [3; 4].

Розрахунки коефіцієнтів концентрації (CR) виявили відсутність суб'єктів господарювання, що посідають домінуюче становище в харчовій промисловості України. Результати аналізу і за цим показником показали, що харчова промисловість має низький рівень концентрації виробництва, що безпосередньо пов'язано з великою кількістю суб'єктів господарювання.

Для цього було використано класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД 2005 та 2010). Нами було обрано 29 найбільш вагомих видів економічної діяльності підприємств харчової промисловості.

Аналіз коефіцієнтів концентрації, розрахованих на основі частки трьох, п'яти, семи та десяти найбільших за обсягом реалізації підприємств харчової промисловості засвідчує різну структурованість та сконцентрованість підприємств харчової промисловості. Найбільш сконцентрованими є підприємства з виробництва пива (CR₃ – 89,4%), солоду (CR₃ – 85,7%), виробництва крохмалів і крохмальних продуктів (CR₃ - 72,0%), виробництва м'яса свійської птиці (CR₃ - 75,9%), виробництва фруктових та овочевих соків (CR₃ - 72,2%) та виробництва маргарину та інших столових жирів (CR₃ - 89,5%).

Іншим підходом до визначення рівня концентрації виробництва є індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ). Як свідчать літературні джерела зарубіжних та вітчизняних вчених [9; 10], цей індекс набув широкого використання та розраховується за формулою [6]:

$$ННІ = \sum_{i=1}^n a_i^2 \quad (1.2)$$

де ННІ – індекс Херфіндаля-Хіршмана;

a_i - частка на ринку i-го суб'єкта господарювання.

Значення індексу може змінюватися від 0 (при повній деконцентрації виробництва) до 10000 (у випадку абсолютної монополії). Його значення знижується зі збільшенням числа підприємств n і зростає зі збільшенням нерівності між підприємствами за будь-якої їх кількості.

У таблиці дод. Р також розраховано динаміку (2005-2013 рр.) рівня концентрації виробництва підприємств харчової промисловості за основними видами діяльності за індексом Херфіндаля-Хіршмана, CR₃ та кількість підприємств. За рівнем концентрації виробництва види економічної діяльності підприємств харчової промисловості доцільно поділити на низький, помірний, середній, високий. Коефіцієнт CR розраховано для трьох підприємств, а індекс ННІ – для усіх досліджуваних підприємств харчової промисловості. За умови, що CR₃ < 25 та ННІ < 500 підприємства за видами економічної діяльності мають низький рівень концентрації виробництва. Якщо 25 ≤ CR₃ ≤ 50 та 500 ≤ ННІ ≤ 1000, то рівень концентрації виробництва є помірним. 50 < CR₃ < 70 та 1000 < ННІ < 2000 свідчить про середній рівень концентрації виробництва на підприємствах. До висококонцентрованих відносяться підприємства за видами економічної діяльності за умов, що 70 ≤ CR₃ ≤ 100 та 2000 ≤ ННІ ≤ 10000. Результати розрахунків наведено у табл. 5.

Таблиця 5

Рівень концентрації виробництва на підприємствах харчової промисловості України, станом на 01.01.2014 р.*

№ пор.	Види економічної діяльності	Кількість досліджуваних підприємств	Показники		Рівень концентрації виробництва
			ННІ	CR3	
1	Перероблення молока, виробництво масла та сиру	430	100	12,1	Низький (CR ₃ <25; ННІ<500)
2	Виробництво продуктів борошномерно-круп'яної промисловості	749	161,8	13,8	
3	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	1020	189	15,1	
4	Виробництво м'яса	357	213,3	16,4	
5	Виробництво цукру	63	308,4	18,9	
6	Виробництво м'ясних продуктів	516	358,8	22,2	
7	Виробництво перероблення та консервування риби, ракоподібних і молосків	264	506,4	29,8	Помірний (25 ≤ CR ₃ ≤ 50; 500 ≤ ННІ ≤ 1000)
8	Виробництво інших види перероблення та консервування фруктів і овочів	279	589,8	34,6	
9	Виробництво виноградних вин	96	607,2	34,8	

10	Виробництво сухарів і сухого печива	319	820,7	37,4	Середній (50 < CR3 < 70; 1000 < HHI < 2000)
11	Виробництво інших харчових продуктів	268	770,4	39,1	
12	Дистиляція, ректифікація та змішування алкогольних напоїв	89	998,6	45,1	
13	Виробництво чаю та кави	68	1486,1	56,8	
14	Виробництво готових кормів для тварин, що утримуються на фермах	230	1546,7	57,5	
15	Виробництво морозива	42	1863,4	57,7	
16	Виробництво безалкогольних напоїв	178	2145,6	59,1	
17	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	137	1650,4	61,8	
18	Виробництво прянощів і приправ	92	1601,5	63,1	
19	Виробництво олій та тваринних жирів	437	1989,3	69,3	
20	Виробництво макаронних виробів і подібних борошняних виробів	108	2411,1	71,9	Високий (70 ≤ CR3 ≤ 100; 2000 ≤ HHI ≤ 10000)
21	Виробництво крохмалів і крохмальних продуктів	23	2126,8	72,0	
22	Виробництво фруктових і овочевих соків	58	2481,8	72,2	
23	Виробництво м'яса свійської птиці	37	3121,9	75,9	
24	Виробництво солоду	13	2800,2	85,7	
25	Виробництво дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів	48	4863,0	87,7	
26	Виробництво пива	71	2269,7	89,4	
27	Виробництво маргарину і подібних харчових жирів	29	3474,4	89,5	
28	Виробництво готових кормів для домашніх тварин	26	8145,2	96,5	
29	Перероблення та консервування картоплі	15	5340,2	96,6	

Примітка: у вибірці враховано результати діяльності усіх підприємств харчової промисловості України.

Джерело: розраховано автором за даними [3; 4].

Числові значення CR₃ і HHI виявляють одні і ті ж самі закономірності концентрації в галузі – зростання CR₃ відповідає зростанню

HHI.

До низько концентрованих належать цукрова, сироробна, борошномельна та хлібна галузі промисловості. За індексом HHI злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого; набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання, не призводить до зміни стану концентрації на ринку.

Отже, наведена статистика є підтвердженням загальновідомих закономірностей, чим більша кількість підприємств виробництва продукції, тим вищою буде конкуренція на відповідному ринку і нижчим є коефіцієнт концентрації та стадія консолідації.

Використовуючи метод групування, розподілимо галузі харчової промисловості за індексом концентрації CR₃ та HHI на високий, помірно високий, помірно низький, що дозволить нам виділити рівень конкуренції за певними видами економічної діяльності підприємств харчової промисловості (табл. 6).

Групування галузей харчової промисловості за значенням коефіцієнта концентрації трьох найбільших виробників та значенням індексу HHI надало можливість засвідчити факт низької концентрації виробництва на основних продовольчих ринках України та, враховуючи залежність між концентрацією та конкуренцією на ринку, високу конкуренцію на них. У табл. 6 галузі розташовано у порядку зростання рівнів концентрації і рентабельності виробництва. Бар'єри входження в галузь змінюються пропорційно тій же горизонталі.

Таблиця 6

Групування галузей харчової промисловості України за рівнем конкуренції

Рівень конкуренції		
Високий HHI < 1000 CR ₃ ≤ 50	Помірно високий 1000 < HHI < 2000 50 ≥ CR ₃ ≤ 70	Помірно низький 2000 < HHI < 7000 70 ≥ CR ₃ < 100
Виробництво та консервування м'яса. Переробка та консервування фруктів і овочів. Переробка молока та виробництво сирів. Виробництво виробів з м'яса, птиці та кролів. Виробництво продукції борошномельної промисловості. Переробка та консервування риби і рибних продуктів. Виробництво хліба та хлібобулочних виробів. Виробництво сухарів та печива тощо. Виробництво етилового спирту. Виробництво цукру. Виробництво вина.	Виробництво неочищених масел та жирів. Виробництво морозива. Виробництво какао, шоколаду. Виробництво макаронів. Переробка чаю та кави. Виробництво прянощів та приправ. Виробництво мінеральної води і безалкогольних напоїв	Виробництво солоду. Виробництво пива. Виробництво та консервування м'яса з домашньої птиці. Виробництво соків з фруктів і овочів. Виробництво маргарину та інших столових жирів.

Примітка: у вибірці враховано результати діяльності всіх підприємств харчової промисловості України у 2013 р.

Джерело: побудовано автором за даними [3; 4].

Як свідчать емпіричні дані висококонцентрованих галузей, високий коефіцієнт концентрації для галузі може бути сигналом маржі між ціною та витратами. Щодо низькоконцентрованих галузей промисловості України, то слід відмітити, що такий стан є причиною низької ефективності виробництва продовольчих товарів. Значення коефіцієнтів використання виробничих потужностей, фондів витрат, витрат на одну гривню обсягу виробництва, рентабельності активів зменшується при переході від високо- до низькоконцентрованих галузей промисловості.

Отже, зростання концентрації в низькоконцентрованих галузях може розглядатися як напрям їх ефективного розвитку. Одним із факторів зростання такої ефективності є економія на масштабі (що було розглянуто в попередньому розділі роботи), яка визначається як частка ринкового обсягу виробництва, необхідного для того, щоб підприємство досягло мінімальних довготривалих середніх витрат. Важливим джерелом економії на масштабі є спеціалізація робочої сили та обладнання, яка забезпечується завдяки збільшенню масштабів підприємства. Щодо негативних наслідків економії на масштабі, то на сьогодні є лише один, який полягає в тому, що зі збільшенням масштабів підприємства вищому керівництву стає дедалі важче контролювати все підприємство.

Економія на масштабі виникає як результат зменшення частки умовно постійних витрат на одиницю продукції в результаті зростання обсягів її виробництва. На підприємствах харчової промисловості України в 2012 р. частка умовно постійних витрат в повних

витратах складала: на підприємствах спиртової та лікєро-горілчаної галузі – 20-30%; хлібопекарної – 15-20%; кондитерської – 50-60%; безалкогольної – 30%; олійножирової – 15-25%; молочної – 10-30% [11]. Дослідження залежності між зростанням обсягів виробництва та ефекту від масштабу, проведене на підставі емпіричних даних підприємств молочної промисловості, дало можливість виявити таку залежність: зростання обсягу виробництва на 10% призводить до зниження витрат на 0,1%, при зростанні виробництва на 20% витрати зменшуються на 1,5%, відповідно при 30% - на 2,2%. Чим більшою є частка умовно-постійних витрат у структурі загальних витрат підприємства, тим більша економія буде отримана при зростанні виробництва і збільшенні ступеня концентрації [12].

Використовуючи середню геометричну функцію показників динаміки рівня концентрації виробництва CR_3 підприємств харчової промисловості за період 2005-2013 рр., пропонуємо класифікувати підприємства харчової промисловості за видами економічної діяльності залежно від рівня концентрації на низькоконцентровані, помірковано концентровані та висококонцентровані.

Наступним критерієм класифікації концентрації виробництва харчової промисловості є темпи приросту рівня концентрації виробництва. За основу взято середню геометричну темпів приросту галузей харчової промисловості у 2005-2013 рр. (табл. 7).

Дані табл. 7 свідчать, що більшість галузей харчової промисловості характеризуються зростаючою тенденцією. Найбільші темпи приросту рівня концентрації виробництва у виробництві етилового спирту із зброджуваних продуктів (12,67), виробництві м'ясних продуктів (7,00) та виробництві хліба та хлібобулочних виробів (6,51).

Таблиця 7

Групування галузей харчової промисловості України за темпами приросту рівня концентрації виробництва			
Група галузей	Галузі харчової промисловості	Темпи приросту, %	
Спадаючі	Виробництво крохмалю та крохмальних продуктів	-0,18	≤ 0
	Виробництво прянощів і приправ	-1,57	
	Дистиляція, ректифікація та змішування алкогольних напоїв	-4,09	
Сформовані	Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молосків	2,01	≥ 0 Т пр ≤ 3
	Інші види перероблення та консервування фруктів і овочів	1,44	
	Виробництво маргарину і подібних харчових жирів	1,13	
	Перероблення молока, виробництво масла та сиру	2,83	
	Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	1,05	
	Виробництво пива	1,43	
	Виробництво неочищених масел та жирів	2,43	
	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	2,67	
Зростаючі	Виробництво солоду	2,46	≥ 3
	Виробництво м'яса	5,79	
	Виробництво м'яса свійської птиці	4,17	
	Виробництво м'ясних продуктів	7,00	
	Виробництво фруктових і овочевих соків	3,55	
	Виробництво маргарину і подібних харчових жирів	4,66	
	Виробництво морозива	3,21	
	Виробництво готових кормів для тварин, що утримуються на фермах	4,80	
	Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	6,51	
	Виробництво цукру	4,61	
	Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	3,87	
	Виробництво макаронних виробів і подібних борошняних виробів	4,99	
	Виробництво чаю та кави	3,92	
	Виробництво етилового спирту із зброджуваних продуктів	12,67	
	Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	5,82	
	Виробництво інших харчових продуктів, що не включені в інші категорії	3,69	
Виробництво виноградних вин	4,05		

Джерело: розраховано автором за даними [3].

Галузі з виробництва крохмалів та крохмальних продуктів (-0,18), виробництва прянощів і приправ (-1,57) та дистиляції, ратифікації за змішуванні алкогольних напоїв (-4,09) характеризуються спадною тенденцією за досліджуваний період, що пояснюється зменшенням обсягів реалізації продукції трьома найбільшими підприємствами, а також збільшенням загального обсягу реалізованої продукції галузі. Дані тенденції спровоковані наслідками фінансової кризи через зниження купівельної спроможності населення. Незважаючи на спадну тенденцію, підприємства з виробництва крохмалів та крохмальних продуктів мають високий рівень концентрації (72,0), підприємства з виробництва прянощів і приправ мають поміркований рівень концентрації виробництва (63,1).

Результати дослідження стану концентрації галузей харчової промисловості надали можливість виявити різний стан конкуренції на ринку, зумовлений різним рівнем привабливості її галузей. Проаналізувавши процеси концентрації виробництва в харчовій промисловості, можемо зробити висновок, що в галузі склалися сприятливі умови для концентраційних процесів. Кількість підприємств знижується, а обсяги реалізації – підвищуються. Понад 90% реалізованої продукції припадає на великі підприємства.

Дослідження стану концентрації виробництва підприємств харчової промисловості дозволило дійти ряду висновків.

Вони є логічною констатацією стану проблем у галузях харчової промисловості, характеризують різну інвестиційну привабливість видів діяльності та прогнозують майбутні процеси консолідації в галузі:

- чим вища диверсифікація виробництва в галузі, тим вищим є рівень галузевої концентрації;
- чим менша кількість підприємств-виробників релевантного товару, тим вищим є рівень концентрації в галузі;
- незважаючи на різницю у підходах до виміру рівня концентрації (за коефіцієнтом концентрації чи індексом Херфіндаля-Хіршмана) галузеві закономірності залишаються однаковими;
- найбільш концентрованими є ринки тих товарів, які не входять до числа життєво необхідних, а за своїм функціональним призначенням забезпечують групові (або індивідуальні) потреби громадян;
- найбільш концентрованими є ринки тих товарів, які є продуктом кінцевого споживання;
- для галузей, які забезпечують потреби громадян середнього та високодохідного сегмента населення рівень концентрації є вищим;
- чим вищою є фондомісткість виробництва, тим вищим є коефіцієнт його концентрації;
- у тих видах діяльності, де виробництво можливе лише в умовах високої організації крупномасштабної промислової переробки сировини, концентрація вища, ніж у коефіцієнт концентрації притаманний підприємствам, які інтегровані до складу корпорацій;
- у видах діяльності з високим коефіцієнтом концентрації процеси структурних змін відбуваються повільніше, ринки вважаються структурованими, а власність закріпленою.

Оцінка стану концентрації підприємств харчової промисловості на основі певних методів (кількість підприємств, що функціонує на ринку; частка підприємства на ринку; індекс Херфіндала-Хіршмана та коефіцієнта концентрації) дозволили зробити наступні висновки: внаслідок зменшення кількості підприємств та збільшення обсягів реалізації при зосередженні обсягу реалізації більш, ніж 90% на великих та середніх підприємствах у галузі інтенсифікувалися процеси концентрації виробництва; відсутність суб'єктів господарювання, що домінують у харчовій промисловості України; найбільш концентрованими є підприємства з виробництва пива ($CR_3 = 89,4\%$) та солоду ($CR_3 = 85,7\%$), маргарину і подібних харчових жирів ($CR_3 = 89,5\%$), крохмалю і крохмальних продуктів ($CR_3 = 72,0\%$), виробництва м'яса свійської птиці ($CR_3 = 75,9\%$), виробництва фруктових і овочевих соків ($CR_3 = 72,0\%$); - до низько- концентрованих належать цукрова, м'ясна, молочна, борошномельно-круп'яна та хлібна галузі промисловості, що обумовлено значною кількістю виробників даного продукту та низькою ефективністю їх діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ :

1. Копачинська І.Г. Оцінка рівня та наслідків концентрації суб'єктів господарювання в промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 / Копачинська І. Г. – Миколаїв, 2006. – 275 с.
2. Ракитин В.С. Конкуренция на рынке слияний и поглощений : вопросы теории и практики : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Ракитин В. С. – М., 2013. – 157 с.
3. Державна служба статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
4. Інформаційно-аналітична агенція «Статінформконсалтинг». – Режим доступу: <http://www.statinform.com>.
5. Долонц А. Г. Концентрация промышленного производства в России в условиях рыночных преобразований: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / А.Г. Долонц. – М., 2003. – 34 с.
6. Мельник Т. М. Осуществление концентрации производства в пищевой промышленности Украины / Т.Н. Мельник, К.П. Кравец // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 6. – С. 390–396.
7. Miller F. P. Concentration Ratio / Frederic P. Miller, Agnes F. Vandome, McBrewhster John. – VDM Verlag Dr. Mueller e.K., 2010 – 84 p.
8. Бархатов В. И. Слияния и поглощения корпораций в глобальной экономике / В.И. Бархатов, Н. И. Кондратьев, О. В. Коптелов. – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. ун-та, 2009. – 205 с.
9. Марченко В. М. Методичні підходи до оцінювання синергетичного ефекту злиття та поглинання / В. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – С.135–142.
10. Мостенская Т. Л. Особенности развития интеграционных процессов в пищевой промышленности Украины / Т. Л. Мостенская, Н. С. Скопенко // Рос. академ. журн. – 2012. – № 4. – Т. 22. – С. 16 – 22.
11. Міністерство аграрної політики та продовольства. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
12. Скопенко Н. С. Сучасний стан і перспективи розвитку харчової промисловості України на основі формування інтегрованих структур / Н. С. Скопенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №4 (118). – С. 103–110.

УДК 334.021.1

ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

Кравченко М.О., к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Кравченко М.О. Передумови реформування системи управління підприємств державного сектору

В статті розглянуті окремі проблеми та системоутворюючі протиріччя функціонування підприємств державного сектору економіки України, що обумовлюють низьку ефективність управління ними. Серед них: неперсоніфікований характер власності на державне майно; відокремлення права власності на майно від права користування ним; неадекватність системи обліку і оцінки результатів діяльності державних підприємств; невідповідність чинної системи оплати праці керівників і провідних фахівців таких підприємств. Узагальнено систему чинників, які визначають статичну і динамічну ефективність діяльності підприємств. Проаналізовано структуру та показники ефективності діяльності підприємств державного сектору, виявлено їх тенденції. На цих засадах сформульовано висновок про необхідність докорінного реформування та приведення у відповідність системи менеджменту державних підприємств, а також запропоновано першочергові заходи реформування.

Ключові слова: державне підприємство, державний сектор економіки, управління.

Кравченко М.О. Предпосылки реформирования системы управления предприятий государственного сектора

В статье рассмотрены отдельные проблемы и системообразующие противоречия функционирования предприятий государственного сектора экономики Украины, которые обуславливают низкую эффективность управления ними. Среди них: неперсонифицированный характер собственности на государственное имущество; разделение права собственности на имущество от права пользования им; неадекватность системы учета и оценки результатов деятельности государственных предприятий; несоответствие действующей системы оплаты труда руководителей и руководящих специалистов таких предприятий. Обобщена система факторов, которые определяют статическую и динамическую эффективность деятельности предприятий. Проанализированы структура и показатели эффективности деятельности предприятий государственного сектора, выявлены их тенденции. На этой основе сформулирован вывод о необходимости коренного реформирования и приведения в соответствие системы менеджмента государственных предприятий, а также предложены первоочередные мероприятия такого реформирования.

Ключевые слова: государственное предприятие, государственный сектор экономики, управление.

Kravchenko M.O. Preconditions of the state enterprises management system reforming

Some of the problems and systemically important contradictions of the enterprises of state sector in Ukraine functioning are revealed and analyzed. It is determined that they lead to low efficiency of management of the enterprise. Among them: non-personified character of ownership of state property; the separation of state property rights from rights of using; the inadequacy of accounting systems and assess the performance of public enterprises; the discrepancy in the current system of remuneration of managers and leading specialists of enterprises. Systems of factors that determine the static and dynamic efficiency of enterprises are generalized. The structure and performance indicators of public sector enterprises are reviewed, their tendency are revealed. On this basis opinion on the necessity of fundamental reforming and conforming of the state enterprises management system is formulated. The priority measures of reforming are also proposed.

Keywords: state enterprise, public sector of economy, management.

Постановка проблеми. Державний сектор є об'єктивно важливим і невід'ємним елементом структури економіки. Саме він в основному визначає роль держави в економіці, оскільки забезпечує діяльність підприємств та галузей, розвиток яких формує загальні умови суспільного відтворення, але які часто є малорентабельними. На даний час державний сектор представлений в усіх країнах світу.